

Bárdos Judit

A történelem angyala filmen

Györfffy Iván: *Képpé vált gondolat. Kortárs magyar és világhírek. Gondolat Kiadó, Budapest, 2019. 393 oldal, 3400 Ft*

A kelet-európai filmben sokféle megoldás van a történelem ellentmondásainak érzékeltetésére, a heroikus ábrázolástól a deheroizálásig és a groteszkig, a képes beszédétől, az allegóriától a hagyományos filmnyelvi eszközökig és a modernizmusig. Ezt a nemzeti sorskérdések gyakori felvetése ellenére feldolgozatlan múlt teszi lehetővé. Andrej Wajda *Katyń* című, 2007-ben készült filmje például az édesapja sorsa általi személyes érintettség miatt megrendítő. Túl közeli, még fájó emlékként ábrázolja a tragédiát, holott csak maga Wajda életművében már számos példát láttunk korábban a tragikusan, értelmetlenül elhunyt lengyelekről, az úgynevezett „felesleges hősiességről”, az áldozatokról és a megalkuvást nem ismerő hőökről, a keserű valóságról és ugyanakkor annak groteszk mozzanatairól, a *Hamu és gyémánt*tól (hozzátennem, a *Csatornától*) kezdve egészen az ebben a kötetben tárgyalt *Emlékképekig* (2016). A román rendező, Radu Jude filmje (*Bánom is én, ha elítél az utókor*, 2018) a kollektív nemzeti emlékezet csődjét mutatja. Hősnője az 1941-es odesszai mészárlásról készülő filmjével a jelenben sem tudja áttörni a hallgatás falát. Következetesen a jelenre szegezi a kamerát, így profilból látja az arcát a múlt felé fordító Angelus Novust, a Történelem Angyalát (Walter Benjaminra utalva). Egy-egy új filmben tovább él a cseh új hullám szatirikusan csipkelődő hangneme (Menzel) és a jugoszláv „fekete film” hagyománya (Kusturica, Brešan).

Talán megbocsátható a recenzens elfogultsága, ami miatt a kelet-európai blokkal kezdte ennek a remek, hatalmas történelmi és filmtörténeti tudást felvonultató kötetnek az ismertetését. A könyv az utóbbi húsz év hatvanöt filmjéről szóló, többnyire a *Mozgó Világban* megjelent filmkritikát tartalmaz. Engem a történelmi problémákat tárgyaló, vagy érintő filmekről szóló írások nyugöztek le legjobban. A szerző értékeli olyan filmeket is, melyek nem elsősorban esztétikai minőségük, hanem közönségfilmként aratott sikerük, a nézőkre gyakorolt hatásuk, kulturális vetületük miatt méltók a figyelemre (Tyldum: *Kódjátzsma*, Spielberg: *Lincoln*, Ridley Scott: *Robin Hood*), vagy például a klasszikus műfajokat posztmodern játékosággal bontogató független filmes Tarantino „kinematográfiai hellenizmust” művelő filmjét (*Becstelen brigantik*).

Magasabbra értékeli azonban azokat a filmeket, melyek összetettebben láttatják a történelmet, mint például Forman, aki – csakúgy, mint korábban Polański – kelet-európai történelmi tapasztalatainak esszenciáját is belefoglalta utolsó, amerikai nagyjátékfilmjébe (*Goya kísértetei*), vagy például azokat az új német filmeket, melyek a második világháború utáni otthontalanságot, az élet teljes összeomlását, az őstraumát, (Petzold: *Phonix bár*), vagy a holokauszt utáni kor traumáját (Kraume: *Az állam Fritz Bauer ellen*) ábrázolják. A szerző teljes blokkot szentel a Coen-fivérek filmjeinek és a brit filmeknek, a filmtörténeti kontextust felidézve.

Győrffy Iván nagy figyelmet szentel a magyar filmeknek. Külön blokkba rendezte a történelmi-társadalmi drámákról (Nemes-Jeles László, Mészáros Márta, Fekete Ibolya, Török Ferenc, Vranik Roland), a bűnügyi filmekről és az igazságszolgáltatásról szóló, (Gigor Attila, Gárdos Éva, Szász János, Sopsits Árpád, Pálfi Görgy, Mundruczó Kornél műfaji filmjei), a határesetekről (Hajdú Szabolcs) és a vígjátékokról szóló, a kritika és az esszé határain mozgó írásait. Ám bármelyikről legyen is szó, mindig felvázolja a rendező pályáivét, a mű filmtörténeti előzményeit, valamelyik irányzathoz tartozását (vagy éppen az utóbbtól való függetlenségét, mint például Enyedi Ildikó *Testről és lélekről* című filmje esetében). A finom, alapos, a filmnyelv részleteire is kiterjedő, kritikai megjegyzéseket is tartalmazó elemzésekben sokszor olvashatunk egy-egy mondatot, mely tömören összefoglalja a film lényegét, mint például Szilágyi Zsófia *Egy nap* című filmjéről szólva. Néha fontos tényezőként veszi számba a sikerességet is, például Reisz Gábor esetében. Azaz a szerzőnek nincsenek előítéletei a témáról, vagy a műfajról, hanem minden filmről szólva megtalálja a megfelelő hangot és elemzési szempontot.